

ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ

УДК 911.3

Воловик В. М., Павличко Б. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Етнокультурні ландшафти містечка Браїлів

Розглянуто загальні особливості структури етнокультурних кварталів містечка Браїлів Жмеринського району Вінницької області. Виокремлено закономірності формування цих ландшафтних структур, їх етнокультурні ознаки та особливості користування. Визначено, що ознакою етнокультурних ландшафтів Браїлова є просторові взаємозв'язки селитебних кварталів за національною ознакою, а також розташування сакральних і тафальних ландшафтів. Вплив місцевих культур є одним з важливих проявів у формуванні етнокультурних ландшафтів регіону, що чітко відображено у структурі містечка Браїлів, де значну площу займають польські та єврейські етнокультурні ландшафти. З поміж останніх виділено та проаналізовано структуру і природокористування у етнічних кварталах: Браїлів (центр), Козачівка, Москалівка, Сукачівка, Чмелівка, Завод і Станція. Сучасний стан ландшафтів містечка Браїлів вимагає проведення моніторингу, охорони та музеєфікації території культурних пам'яток у межах етнічних кварталів та виділення комплексних охоронних зон.

Ключові слова: Браїлів, етнокультурний ландшафт, етнокультурний квартал, поляки, євреї, українці.

Воловик В.Н., Павличко Б.В. Этнокультурные ландшафты местечка Браилов. Рассмотрено общие особенности структуры этнокультурных кварталов города Браилов Жмеринского района Винницкой области. Выделены закономерности формирования этих ландшафтных структур, их этнокультурные черты и особенности использования. Определено, что признаком этнокультурных ландшафтов Браилова есть пространственные взаимосвязи селитебных кварталов за национальной чертой, а также расположение сакральных и тафальных ландшафтов. Влияние местных культур является одним из важных проявлений в формировании этнокультурных ландшафтов региона, что четко отражено в структуре города Браилов, где значительную площадь занимают польские и еврейские этнокультурные ландшафты. Из числа последних выделено и проанализировано структуру, а также природопользование в этнических кварталах: Браилов (центр), Козачевка, Москалевка, Сукачевка, Чмелевка, Завод и Станция. Современное состояние ландшафтов города Браилов требует проведения мониторинга, охраны и музефикации территории культурных памятников в пределах этнических кварталов и выделения комплексных охранных зон.

Ключевые слова: Браилов, этнокультурный ландшафт, этнокультурный квартал, поляки, евреи, украинцы.

Volovyk V. M., Pavlychko B.V. Ethnocultural landscapes small town Brailiv. Considers general features of the structure of ethnocultural quarter of small town Brailov of Zhmerinsky district of Vinnytsia region. The regularities of the formation of these landscape structures, their ethnocultural features and peculiarities of use are singled out. It is determined that the sign of the ethnocultural landscapes of Brailov is the spatial interrelationships of residential quarters behind the national feature, as well as the location of sacred and taphal landscapes. The influence of local cultures is one of the important manifestations in the formation of ethnocultural landscapes of the region, which is clearly reflected in the structure of the small town of Brailov, where a significant area is occupied by Polish and Jewish ethnocultural landscapes. Among the latter, the structure and nature management in the ethnic quarter have been identified and analyzed: Brailov (center), Kozachevka, Moskalevka, Sukachevka, Chmelevka, Plant and Station. Ethnocultural quarter of Brailiv, directly related to natural conditions, resources and advantages, should be considered as a united whole in the system of ethnocultural landscapes and should become the sole object of protection and management, and the tactics of working with its individual fragments and structures should be subject to the goal of its integrated preservation. Works on museum objects of the Polish ethnocultural heritage Brailiv will stimulate the development of tourism in the region. They are a priority, which is due to the complexity of ethnocultural landscapes and their ability to comprehensively present the historical and cultural image of the town. The current state of

the landscapes of the city of Brailov requires monitoring, protection and museification of the territory of cultural monuments within ethnic quarters and the allocation of complex protection zones.

Key words: Brailiv, ethnocultural landscape, ethnocultural quarter, Poles, Jews, Ukrainians.

Наявність проблеми. Типову структуру етнокультурних ландшафтів містечок регіону сформували впродовж сторіч селитебні, сакральні, тафальні ландшафтні комплекси, наповнюючи звичний образ ландшафту, у якому природні компоненти поступово змінюються на етнокультурні. Структурною ознакою етнокультурного ландшафту містечка є просторове розташування етнокультурних кварталів. Містечко Браїлів підтверджує цю ознаку, маючи у своїй структурі значну площу ландшафтів різної культурної генези. Виникла необхідність у збереженні автентичних українських, польських, єврейських кварталів містечок або їх елементів, шляхом заповідання культурної спадщини, що відповідає сучасній правовій базі України.

Аналіз попередніх публікацій. На початку ХХІ сторіччя вивченням етнокультурних ландшафтів містечок займалися географи [3, 4], а вивченням етнокультурної спадщини містечка Браїлів окрім географів [5, 7], також й історики, краєзнавці, культурознавці [10, 13, 14, 15, 16]. Зокрема, детальний історико-географічний аналіз містечка здійснено у праці Г. І. Денисика [7], польські етнокультурні ландшафти Браїлова охарактеризовано та закартовано у статті В. М. Воловика [5].

Мета – аналіз ландшафтів етнокультурних кварталів містечка Браїлів Жмеринського району Вінницької області.

Результати дослідження. Природні умови досліджуваної території досить типові для Східного Поділля. У межах містечка долина р. Рів оголює кристалічні породи (чарнокіти), перекриті покривом з глинисто-піщаних відкладів середнього сармату та лесоподібних суглинків [5]. В околицях Браїлова є поклади вапняку, який при відповідній обробці дає відбірне вапно [13]. Містечко розташоване у привододільних просторах Дністерсько-Бузького межиріччя, що зумовило високе гіпсометричне розташування (245-270 м) у межах Жмеринської височини. Долина широка, з пласким дном, часто зустрічаються крутосхильні борти, ускладнені ярами та зсувами [17, с. 257]. У русловій частині річок Рову та Браги є значна кількість виходів корінних порід, що формують пороги та перекати. Особливостями будови річкової долини Рову є її V-подібний профіль, що зумовлено розташуванням у межах припіднятої частини Подільської височини. В околицях містечка береги високі (піднімаються над руслом до 20 м), круті, зайняті дубово-грабовим лісом або насадженнями з акації білої, зустрічаються різнотравні, з вапняковими останцями, галявини [12, с. 80]. Пересічна температура січня $-5,9^{\circ}$, липня $+19^{\circ}$, опадів – 496 мм / рік [1, с. 125]. У ґрунтовому покриві переважають сірі та ясно-сірі лісові опідзолені ґрунти. Площа зелених насаджень Браїлова – 25 га [1, с. 125]. На схід від містечка, поблизу с. Володимирівка, розташований ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Володимирська дубина» (133 га), представлений грабово-дубовими лісами, з домішкою ясена звичайного, липи, берези, осики, вільхи чорної, з рідкісними скелястими утвореннями, джерелами прісної води. Особливістю заказника є скеля названа на честь П. І. Чайковського [6].

Браїлів – давнє поселення, що підтверджує формування окремих етнокультурних частин містечка та його околиць, урочищ, скель, цвинтарів, кладовищ тощо. У містечку виділено сім окремих етнокультурних кварталів, які склалися внаслідок етнічних, історичних, політичних, економічних передумов: власне Браїлів (центр,

місто), Козачівка, Москалівка, Сукачівка, Чмелівка, Завод і Станція [8].

Власне **Браїлів (Центр)** детально розглянуто [5], де проаналізовано ландшафтну структуру садиби Потоцьких / фон-Мекк з ландшафтным парком, сакральні ландшафти з костелом «Санктуарій Ісуса Браїлівського Назаренського» та Свято-Троїцьким жіночим монастирем. Хоча окремі пам'ятки залишилися поза увагою. Зокрема, синагога (початку ХХ сторіччя), розташована на одній з найвищих точок річкового мису р. Рів, на території швейної фабрики. Двоповерхова будівля знаходиться у задовільному стані і потребує взяття під охорону як історико-культурна пам'ятка. На центральній вулиці збереглася частина єврейських будинків, які використовують під побутові заклади. Їхній стан задовільний та потребує реставраційних заходів. У західній частині історичного центру розташовано Петро-Павлівську церкву (пам'ятка архітектури місцевого значення). Етнокультурні пам'ятки у межах кварталу розташовані досить компактно, окремі елементи єврейського штетлу (торгівельна площа, заїзди) знаходяться у задовільному стані. Для історичного центру характерний двополюсний тип етнокультурних ландшафтів [4].

Козачівка, як етнокультурний квартал Браїлова, розташована праворуч за течією Рову. Назва походить з другої половини ХVІІ ст., коли почав діяти державний договір між Україною та Московським царством. По один бік річки була розташована козацька сотня (Козачівка), по інший – московські загони, москалі (Москалівка). У листах П. І. Чайковського є чимало назв різних кутків містечка: «...Йду гуляти в сад і, обійшовши його, входжу в маленькі дерев'яні ворота, що в стіні приблизно проти конюшен, і перелажу далі через рів, і переді мною неподалік відкривається той здичавілий сад, де колись розгулювали ксьондзи» [9, с. 75]. Сторож, який зустрівся композитору, називає цей «квадратний лісок» *Ксьондзовим садом*. Частина Козачівки, що виходить до Терешків, мала назву *Жидівські окопи*, що пов'язано з похованнями євреїв. Інша назва – Боввани, що означає «Ідоли» (від форми надмогильних каменів). Таких «окопів» на околицях Браїлова є кілька. Вулиця, що веде в гору від цього місця, має похідну від цього назву – *Заокопня*. У кварталі є також *Гуральня*. Слово запозичене з польської мови і означає «винокурня» або «горілчаний завод». У 1851 р. Юковські володіли винокурним заводом (передмістя кварталу Чмелівка), у 1867 р. – згорів [15]. Новий винокурний завод (передмістя кварталу Козачівка) було збудовано у 1872 році. Поблизу заводу були солодівня, лідник, будинок для робітників. Досить цікавим є козачівське кладовище, яке місцеві мешканці називають *Румунським*. У квітні 1942 року військовий ешелон з румунськими солдатами, що прямував на фронт, недалеко від станції Браїлів був ними ж самими зупинений, що зумовлено небажанням воювати на боці німців. За це вони були розстріляні. Загиблих людей поховали на південно-західній околиці містечка, поблизу узлісся. Так було розпочато нове кладовище. Зараз тафальний ландшафт втратив ознаки етнокультурного; на ньому відбувається поховання осіб усіх національностей.

Дослідження кварталу **Москалівки** приводить до того висновку, що це була менш обжита частина містечка розташована ліворуч за течією річки Рів. Західну її частину на правому березі Рову оточує *Терешків ліс* з левадами: біля річкового завороту на схід – *Баранова левада*, за нею – *Мендьорова*, потім – *Пляцкова*, далі – *Габрова* і *Кравцьова*, у глиб лісу і майже до його узлісся біля забудов Станції – левада *Польових*, на північ від неї – *Безпалькова* [8]. За північною околицею Москалівки є урочище *Цегольня*. Тут Ф. Юковським у ХІХ ст. збудовано цегельний завод. А поруч – *Глинянники*, звідки і тепер беруть

матеріал для нового цегельного заводу. Однією з характерних ознак етнокультурного кварталу є його кладовища. Тут їх два: *Петропавлівське* і власне *Москалівське*. Перше, найдавніше (поруч із католицьким), є суто браїлівським і свою назву, принаймні вже півтора сторіччя, отримало від церкви розташованої в історичному центрі. Друге кладовище, не таке старе, хоча тут є родовий *склеп Юцевичів*. У 1872 р. усипальницю на браїлівському парафіяльному кладовищі було перебудовано на невеличку церкву Всіх Святих [14]. Під час голодомору 1933 року на кладовищі відбувались масові поховання.

Один з давніх українських кварталів Браїлова – *Чмелівка*. Він чітко відділений від інших кварталів містечка річкою Брагою [5], і розташований на скелястому підвищенні (висотою 20-30 м), що ліворуч р. Рів. Тут заснував своє поселення отаман Чміль (чи Джміль), звідки й пішла назва. Серед дібров, на крутому березі річки ворог не зразу помітить і не так легко, як сподівався, завоює [8]. Зараз квартал представлений одноповерховою забудовою без виражених етнокультурних ознак.

Ще один український квартал *Сукачівка*, який прилягає близько до *Центру*. Розташований праворуч річки, навпроти Чмелівки. Назва його походить від «сукати», тобто виробляти сукно. І жили тут сукачі – ті, хто займався цим ремеслом. З XIX – початку XX сторіч це було досить жваве місце Сукачівки та й Браїлова, де розташований великий *млин*, що зараз, напівзруйнований, розташований поблизу правого узбережжя річки Рів. Із середини XIX сторіччя він перебував у власності господарів Браїлова, а з 1910 р. його орендував Ісак Кельбер [15]. Звичайно що він давав назву всій території прилеглій до нього. Починаючи з 30-х років XX ст. його використання поступово зменшувалося, витіснялася збудованою поруч електростанцією. Остання теж вже не функціонує.

Два останніх квартали не зовсім етнокультурні за структурою, хоча їхня поява була зумовлена польським етносом.

Завод (цукровий завод) вважають другим центром Браїлова і розташований у західній частині містечка. Він збудований Ф. Юковським у 1845 р., Карл фон Мекк здійснив його капітальний ремонт. При ньому розташовувалися: кузня, два склади, сараї, будинок для директора та службовців [15]. Спочатку це була звичайна цукроварня з примітивним технологічним устаткуванням, майже без механізмів. В 1872 р. проведена перша, а в 1912 р. друга реконструкція, побудовано цегельну трубу, встановлено парові котли. П. І. Чайковський зазначає: «Такого грандіозного заводу я ще ніколи не видал. К щастю моему, завод ще працює: производится переварка. В то время как, разинувши рот, я стоял внизу, любуясь на две бывшие в ходу главные машины, ко мне подошел джентльмен, отрекомендовавшийся директором завода» [11]. У межах кварталу виділяють урочища Вільшанку, Гамарню, Березину, Ладимирку, Катеринівку (фільварок).

Станція – наймолодший квартал містечка. Його формування пов'язане з будівництвом залізниці і припадає на кінець XIX сторіччя. Будівництво великого залізничного вузла спочатку було заплановане не у місті Жмеринці, а саме тут. За чутками, дружина фон Мекка заявила своєму чоловікові: «...не бажаю, аби твої паровози гуділи у мене під вікнами» [2]. Тому, вузлову станцію збудували не у Браїлові, а в маловідомій тоді Жмеринці, та й браїлівський вокзал розташували за три кілометри від центру містечка. З мікротопонімів у межах кварталу – Тартацька березина, Одаєве поле.

Етнокультурні квартали Браїлова, безпосередньо пов'язані з природними умовами, ресурсами, повинні розглядатись як єдине ціле у системі

етнокультурних ландшафтів та має стати єдиним об'єктом охорони і управління, а тактика роботи з його окремими фрагментами і структурами має підпорядковуватись меті його комплексного збереження.

Історичні споруди Браїлова віднесено до «Семи чудес Вінничини», що вимагає відповідного режиму використання комплексної охоронної зони історичного ядра пам'яток містечка, що спрямований на забезпечення збереження історичного середовища пам'яток і можливість відтворення втрачених цінних елементів етнокультурного середовища. Режим збереження і використання пам'яток та історичної забудови в охоронній зоні визначає необхідність комплексного збереження і регенерації середовища Браїлова.

В охоронній зоні необхідно зберігати етнічно цінні елементи розпланування, забудову, впорядження і ландшафт та відновлювати їх кращі втрачені елементи і якості, усувати дисгармонійні будівлі і споруди та невластиві етнічному середовищу елементи впорядження. Необхідно передбачати архітектурно-містобудівні заходи, які створюватимуть сприятливі умови для огляду етнокультурних пам'яток та їх оточення. Важливим аспектом є програма реконструкції наявних дисгармонійних громадських будинків, споруджених в другій половині ХХ ст. В комплексній охоронній зоні забезпечуються необхідні для збереження пам'яток (гідроелектростанція, млин) гідрогеологічні умови, чистота повітря і прилеглих до межі комплексної охоронної зони водоймищ (ставки, русло р. Рів), захист від динамічних впливів, зсувів тощо.

Висновок. Утворення етнокультурних ландшафтів Браїлова зумовлено особливостями природних умов, суспільно-історичних чинників, регіональних колонізаційних процесів (військовий, міський промисловий, землеробський, монастирський етапи), що призвело до формування етнокультурних кварталів. Інтенсивні процеси формування ландшафтів містечка залежать від геоекотонного фізико-географічного та геополітичного положення, етнічна строкатість зумовлена тривалими історичними процесами та контрастними ландшафтними комплексами.

Польські садибні, українські та єврейські сакральні-тафальні, промислові ландшафти Браїлова мають значний етнокультурний потенціал і можуть бути основою для створення історико-культурного заповідника «Старий Браїлів». Охоронні заходи у вигляді музеєфікації сакральних, тафальних, садибних ландшафтних комплексів у кварталах містечка є найефективнішим методом збереження етнокультурної спадщини. Вони дозволять долучати культурні пам'ятки до регіональних та локальних туристичних маршрутів. Роботи з музеєфікації об'єктів польської етнокультурної спадщини Браїлова стимулюватимуть розвиток туризму в регіоні. Вони є пріоритетними, що пов'язано з комплексністю етнокультурних ландшафтів та їх можливості всебічно представити історико-культурний образ містечка.

1. Браїлів / Географічна енциклопедія України : В 3-х т. – К. : Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989. – Т. 1: А –Ж. – С. 125.
2. Браїлів: містечко, яке не стало Жмеринкою [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/4cb0ef3d8e932/>. – Назва з екрану.
3. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с., іл.
4. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля : монографія / В. М. Воловик. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 270 с., іл.
5. Воловик В. М. Польські етнокультурні ландшафти містечка Браїлів / В. М. Воловик, Т. Ю. Михайленко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2016. – Вип. 28, № 1-2 – С. 26-31.

6. Володимирська дубина [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Володимирська_Дубина. – Назва з екрану.
 7. Денисик Г. І. У Браїлові / Г. І. Денисик // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – Вересень (№36).
 8. Загрійчук А. (отець). Довічні сорокоусти (дещо з історії Браїлова) / Анатолій Загрійчук. – Жмеринка : Жмеринське поліграфічне підприємство «Прес-Реал», 2003. – 72 с.
 9. П. І. Чайковський і Україна : Зб. матеріалів / Упоряд. У. Ф. Семененко. – К. : Муз. Україна, 1990. – 216 с.
 10. Петренко О. Браїловські старожитності : [З історії села] // Земля Подільська. – 1996. – 25 жовтня, 6 грудня.
 11. По Браїлову вместе с Чайковским [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://posterr.livejournal.com/217122.html>. – Назва з екрану.
 12. Середнє Побужжя / За ред. Г. І. Денисика. – Вінниця : Гіпаніс, 2002. – 280 с.
 13. Слободенюк Н. П. Браїлів: стежками історії. Краєзнавчі нариси / Н. П. Слободенюк, В. О. Логвінов. – Вінниця : «Видавництво Тезис», 2000. – 64 с.
 14. Слободенюк Н. П. Браїлів / Н. П. Слободенюк, В. О. Логвінов // Через віхи історії. Краєзнавчі нариси. – Вінниця : О. Власюк, 2004. – С. 242-275.
 15. Смірнов М. Розбудова промисловості в Браїлові протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / М. Смірнов, І. Романюк // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 75. – С. 38-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_17.
 16. Томілович Л. Історичні садиби Вінницької області / Людмила Томілович. – Чернігів : ВАТ «Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда», 2011. – С. 19-22.
 17. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К. : Издательство Киевского университета, 1968. – 684 с.
-
1. Brailiv / Geografichna entsyklopediia Ukrainy : V 3-kh t. – K. : Ukrainska Radianska Entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 1989. – T. 1: A –Zh. – S. 125.
 2. Brailiv: mistechko, yake ne stalo Zhmerynkoiu [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.istpravda.com.ua/articles/4cb0ef3d8e932/>. – Nazva z ekranu.
 3. Volovyk V. M. Etnokulturni landshafty: rehionalni struktury i pryrodokorystuvannia : [monohrafiia] / V. M. Volovyk. – Vinnytsia : TOV «Vinnytska miska drukarnia», 2013. – 464 s., il.
 4. Volovyk V. M. Etnokulturni landshafty mistechok Podillia : monohrafiia / V. M. Volovyk. – Vinnytsia : VNTU, 2011. – 270 s., il.
 5. Volovyk V. M. Polski etnokulturni landshafty mistechka Brailiv / V. M. Volovyk, T. Yu. Mykhailenko // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Neohrafiia. – Vinnytsia, 2016. – Vyp. 28, # 1-2. – S. 26-31.
 6. Volodymyrska dubyna [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: https://uk.wikipedia.org/wiki/Volodymyrska_Dubyna. – Nazva z ekranu.
 7. Denysyk H. I. U Brailovi / H. I. Denysyk // Kraieznavstvo. Neohrafiia. Turyzm. – 2001. – Veresen (№ 36).
 8. Zahriichuk A. (otets). Dovichni sorokousty (deshcho z istorii Brailova) / Anatolii Zahriichuk. – Zhmerynka : Zhmerynske polihrafichne pidpriemstvo «Pres-Real», 2003. – 72 s.
 9. P. I. Chaikovskiy i Ukraina : Zb. materialiv / Uporiad. U. F. Semenenko. – K. : Muz. Ukraina, 1990. – 216 s.
 10. Petrenko O. Brailovski starozhytnosti : [Z istorii sela] // Zemlia Podilska. – 1996. – 25 zhovtnia, 6 grudnia.
 11. Po Braylovu vmeste s Chaikovskym [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://posterr.livejournal.com/217122.html>. – Nazva z ekranu.
 12. Serednie Pobuzhzhia / Za red. H. I. Denysyka. – Vinnytsia : Hipanis, 2002. – 280 s.
 13. Slobodeniuk N. P. Brailiv: stezhkamy istorii. Kraieznavchi narisy / N. P. Slobodeniuk, V. O. Lohvinov. – Vinnytsia : «Vydavnytstvo Tezys», 2000. – 64 s.
 14. Slobodeniuk N. P. Brailiv / N. P. Slobodeniuk, V. O. Lohvinov // Cherez vikhy istorii. Kraieznavchi narisy. – Vinnytsia : O. Vlasiuk, 2004. – S. 242-275.
 15. Smirnov M. Rozbudova promyslovosti v Brailovi protiahom druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. / M. Smirnov, I. Romaniuk // Hileia: naukovyi visnyk. – 2013. – # 75. – S. 38-40. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_17.
 16. Tomilovych L. Istorychni sadyby Vinnytskoi oblasti / Liudmyla Tomilovych. – Chernihiv : VAT «Redaktsiino-vydavnychi kompleks «Desnianska pravda», 2011. – S. 19-22.
 17. Fyzyko-geograficheskoe raionirovanye Ukraynskoi SSR. – K. : Yzdatelstvo Kyevskoho unyversyteta, 1968. – 684 s.

Подано до редакції 20.06.2017

Рецензент – доктор географічних наук А.В. Гудзевич